

РОЗДІЛ III. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МОРФОЛОГІЇ

Олена Ачилова

УДК 811.161.2'366.58

ОПОЗИЦІЙНИЙ ХАРАКТЕР ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ КРАТНОСТІ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті висвітлено теоретичні питання, пов'язані з визначенням кратності, виділено її основні ознаки. Кратність розглянуто як функційно-семантичну категорію, яка ґрунтується на бінарній опозиції «однократність / багатократність».

Ключові слова: багатократність, кратність, однократність, опозиція, функційно-семантична категорія.

Поняття кількості є одним з основних понять, вираження яких притаманне мові. Кількість є поняттєвою категорією, її розглядають як систему семантичних компонентів або окрему ознаку певного універсального значення безвідносно до ступеня їх граматикизації та способу вираження в мові.

Категорія кількості є абстрактною та логічно самостійною, співвідносною з такими загальними поняттями, як множинність, величина, міра, ступінь і збірність, які виступають субкатегоріями кількості.

Категорія кількості як одна з фундаментальних філософських категорій корелює з граматиною категорією числа (насамперед, іменника), із семантикою числівника, а також із дієслівною категорією кратності, яка виражає дії (події, ситуації), розчленовані на необмежено повторювані окремі акти.

У мові такі категорії виявляються в процесі взаємодії засобів їхнього вираження. Ці засоби можуть належати до різних мовних рівнів, при взаємодії яких утворюються семантичні комплекси функційно-семантичного плану. Тому ці категорії прийнято називати функційно-семантичними категоріями, або ФСК [ТФГ 1987]. «Критерієм для виділення таких категорій є спільність семантичної функції елементів різних мовних рівнів, що взаємодіють, наявність відомого семантичного інваріанта в диференційних семантичних ознаках цих елементів» [Бондарко 1967: 18]. Зауважимо, що на сучасному етапі лінгвісти застосовують польовий метод під час дослідження кратності, тобто розглядають кратність як функційно-семантичне поле (ФСП) [ТФГ 1987; ТФГ 1996 та ін.].

Проблема кратності як ФСК, що ґрунтується на опозиції однократність / багатократність, має ядерні і периферійні засоби вираження на різних мовних рівнях, співвідноситься з іншими семантичними категоріями, передусім категорією аспектуальності, ядром якої є граматична категорія виду та семантико-словотвірна категорія РДД – ще не зазнала комплексного дослідження в сучасній українській мові. Отже, **актуальність цієї розвідки** зумовлена необхідністю аналізу кратності як ФСК.

Мета роботи полягає у вивченні ФСК кратності та встановленні специфіки семантичних ознак, які формують опозицію багатократність / однократність. Відповідно до мети визначено такі **завдання**: 1) дослідити ФСК кратності на основі її опозиційного характеру; 2) схарактеризувати повторюваність та однократність як основні структурні елементи опозиції.

Варто зауважити, що кратність є ФСК, тому що їй притаманна загальна диференційна ознака – семантичний інваріант, репрезентований двочленною опозицією (однократність / багатократність), яка об'єднує систему різнорівневих компонентів мови на основі спільності їхніх семантичних функцій. У свою чергу, ФСК кратності як підкатегорія входить у більш загальну функціонально-семантичну надкатегорію аспектуальності.

Як відомо, опозиція є найсильнішим типом поєднання компонентів певної категорії, коли значення компонентів передбачають одне одного, тому вивчення ФСК кратності поза опозиційних відношень не дає повного уявлення про неї як складне аспектуально-семантичне явище, адже повторюваність дії не може відбуватися без зв'язку з її одиничним виявленням.

На опозиційному принципі побудована теорія фазовості, розроблена О.М. Соколовим, що виводить чотири значення граматиної фазовості, одне з яких характеризується як «багаторазове / одноразове» [Соколов 1985: 50]. Причому відношення між повторюваністю й цілісністю одиничної дії взаємозумовлені. Розглядаючи співвіднесеність сем однократності / повторюваності, науковець виділяв особливий тип фазової межі, коли початкова та завершувальна фази зливаються в єдине ціле. Зміна уявлення про характер (більш або менш тривалий) межі сприймається як закінчений акт, що корелює з повторюваністю в часі, на зразок: *случиться – случатся, зустріть – зустрічат, прыгнуть – прыгать* тощо (пор.: укр. *трапитися – траплятися, зустріти – зустрічати, стрибнути – стрибати*) [Соколов 1997: 89-90].

Л.Д. Чеснокова відзначає, що категорія кількості є системою елементів, а основою систематизації виступає елемент із семантикою «один». Множинність репрезентує собою сукупність елементів, отже, елемент «один» протистоїть множинності як недискретна величина дискретній [Чеснокова 1992: 8].

Домінантним значенням для категорії кратності також запропоновано вважати рахованість / нерахованість предметів, ознак і дій. На лінгвістичному рівні ознаку захованості / нерахованості розуміють як здатність / нездатність форм входити до опозиції одиниця / множина [Бронікова 2004: 7].

«Незважаючи на формальну невираженість, багатоактність тим не менш об'єктивно виявляється в певному семантичному співвідношенні з одноактністю. Ці два значення взаємозумовлені, і одне виявляється на тлі іншого. Значення розчленованої дії у багатоактного дієслова найчастіше обумовлене наявністю лексично співвідносного з ним одноактного дієслова» [Яковлев 1975: 101].

Отже, семантична ознака множинності ситуацій реалізується в сукупності двох взаємозв'язаних значень: багатократності та однократності, які посідають полярні позиції в семантичному просторі кратності.

Лінгвісти характеризують категорію кратності за різними критеріями. Так, Л.М. Рощина тлумачить багатократність (або множинність, кратність, повтореність) як аспектуальне значення, яке виражає неоднократне відтворення дії в часі й просторі, безвідносно до числа повторень [Рощина 1977]. О.К. Грекова розкриває це поняття як процес відтворення тієї самої дії [Грекова 1979]. За М.Ю. Чертковою, повторюваність – це низка однорідних повторюваних дій, що співвідносяться з певним часовим відрізком їх перебігу. Крім того, між моментами повторення є незаповнені дією інтервали. Повторювані дії можуть характеризуватися протяжністю або одноактністю (моментальністю) і відновлюватися як через однакові, так і через різні проміжки часу [Черткова 1996]. У свою чергу, Л.І. Париляк пропонує розглядати категорію кратності («ітеративності») як таку мовну категорію, «в основі якої лежить філософське визначення повторюваності як такої, повторюваності «взагалі», повторюваності безвідносно до присутності / відсутності повторюваного» [Париляк 2008: 1]. Ю.П. Князев описує багатократну ситуацію, виражену дієслівною формою НДВ, із синхронної позиції, паралельно її перебігу, але зазначає, що її референт займає не один безперервний період часу, а репрезентує низку точок або відрізків [Князев 2007: 75].

На думку О.Я. Титаренко, багатократність («повторюваність») може бути внутрішньою й зовнішньою, тобто виявлятися на рівні слова або на рівні висловлювання [Титаренко 1985]. Внутрішню повторюваність актуалізують, наприклад, дієслова «складної дії», які В.В. Виноградов описав як «складний процес, складну дію, стан, що складається з повторюваних або взагалі багатьох актів, рухів» [Виноградов 1972: 135]. О.М. Ремчукова зазначає, що такі дієслова називають складну дію, здійснювану в кілька прийомів, розчленовану на однорідні акти, кожний з яких може дорівнювати або певній частині дії, або дії загалом, що зумовлює вираження повторюваності [Ремчукова 1986: 54].

За характером і засобами вираження внутрішня багатократність не є однорідним явищем. Вона може бути експліцитною й імпліцитною, а найважливішим критерієм внутрішньої багатократності є наявність співвідносної одиничності дії [Титаренко 1985: 26]. Внутрішня експліцитна повторюваність є результатом семної взаємодії в лексичній семантиці дієслова, коли відбувається поєднання сем префіксів і суфіксів із семами кореневих морфем, наприклад: *перекидати* (всі речі), *постріляти* (всіх качок) тощо. Привертає увагу обов'язкова наявність множини об'єктів (або суб'єктів) дії, які зумовлюють актуалізацію повтореності та неможливість утворення опозиції.

До дієслівних форм з імпліцитною семантикою багатократності зараховують дієслова різноспрямованого руху або моторно-кратні дієслова на зразок *ходити*, *носити*, *літати* тощо. Вони виражають дію, яка багато разів здійснюється в різних напрямках.

З урахуванням опозиційного характеру категорійної семантики кратності логічною є пропозиція О.Я. Титаренко вводити до складу дієслів з імпліцитною багатократністю такі лексеми, як *повторять*, *встречать*, *случается*, *появляются* тощо (укр. *повторювати*, *зустрічати*, *траплятися*, *з'являтися*). Особливість цих дієслів полягає в їхній природній здатності виражати багатократну дію. Такі дієслова НДВ означають процес повторення дії, названий однократним корелятом ДВ: *повторить*, *встретить*, *случиться*, *появиться* (пор.: укр. *повторити*, *зустріти*, *трапитися*, *з'явитися*) [Титаренко 1985]. Зазначимо, що ці дієслова виражають недискретні повторювані дії, а тому їхні відповідники ДВ репрезентують дію як окремий закінчений акт.

З іншого боку, багатократність характеризується потенційною дискретною членованістю структури, де кожний елемент семантично не відрізняється від попереднього й наступного [Сильницький 1973]. Це означає, що багатократна дія складається з тих самих повторюваних квантів дії, на зразок: *ахати* – *ахнути*, *кидати* – *кинути* тощо. Тобто дієслова із семою повторюваності в своєму наборі семантичних ознак здатні виражати в мовленні значення імпліцитної повторюваності. Проте ці семи не завжди актуалізуються в процесі мовлення, пор.: *Хлопець стрибає по доріжці*. – *Спортсмен стрибає у воду*. У першому прикладі сема повторюваності актуалізована, у другому – ні, хоча її можна встановити за допомогою контексту.

Як зауважує О.Я. Титаренко, ступінь розчленованості може бути різним. На зразок, «дієслова *идти*, *бежать* також означають ітеративну розчленованість (переміщення ніг), але цього ще недостатньо для того, щоб можна було говорити в такому випадку про імпліцитну повторюваність. Необхідною умовою для цього є наявність одиниці виміру, лексично вираженої в мові, тобто експліцитної однократності або одноактності, наприклад: *прыгать* – *прыгнуть*, *носить* – *нести* тощо» [Титаренко 1985: 33] (пор.: укр. *стрибати* – *стрибнути*, *носити* – *нести*).

Отже, лінгвісти трактують багатократність через зв'язок з однократністю, зазначаючи, що багатократна дія складається з низки однократних дій.

Дія може членуватися на акти, кожний з яких дорівнює частині дії або дії загалом. У першому випадку йдеться про багатоактну повторюваність. Дієслова з семантикою багатоактної повторюваності лінгвісти пропонують класифікувати як семантичні групи з ідентичною аспектуальною характеристикою, виділені на основі спільної семантики, або семантичних ознак. Так, В.М. Яковлев розподіляє їх за чотирма семантичними групами: дієслова звучання (*айкать*, *гавкать*, *чихать*), дієслова конкретних фізичних дій (*рубить*, *грести*),

дієслова руху (*махать, вертеться, порхать*), дієслова фізичних явищ (*капать, мигать*) [Яковлев 1975] (пор.: укр. *айкати, гавкати, чхати, рубати, гребти, махати, вертїтися, пурхати, капати, мигтїти*). Л.М. Васильєв диференційовано підходить до вивчення дієслів зі значенням мовлення, звучання й поведінки. Автор виділяє дієслова, які характеризують звучання неживих предметів (*шуміуть, шелестеть, стучать, тенькать* тощо), дієслова, що передають звуки істот (*мурлыкать, рычать, щебетать, стрекотать* тощо) та дієслова, які характеризують звуки, пов'язані з мовленнєвою діяльністю людини (*гаркать, лепетать, сопеть, чавкать* тощо) [Васильєв 1981] (пор.: укр. *шуміють, шелестіти, стукати, тенькати, мурчати, гарчати, щебетати, стрекотати, гарикати, лопотати, сопти, чавкати*). Ми погоджуємося, що всі ці дієслова мають семантичну ознаку багатократності, проте ці класифікації не є повними, адже багатократними можуть бути й дієслова зі значенням руху (*махати – махнути, виляти – вильнути* тощо), і зі значенням фізичного впливу на суб'єкт або об'єкт (*рубати – рубнути, чесати – чеснути* тощо) та інші.

На рівні контексту багатоактні дієслова реалізують семантичну ознаку повторюваності. Проте подекуди в контексті може відбуватися процес нейтралізації, коли ці дієслова виражають одноактні дії (і тут виявляється щільний зв'язок між дефініціями «багатократність» і «однократність»). Пор.: *Під час уроку Ваня колов свого сусіда булавкою. – Він саме коле його руку.* У першому прикладі семантика кратності актуалізована, а в другому ця семантика стирається.

Незалежно від критеріїв визначення багатократності, в основі її диференціації лежить семантична опозиція багатократність / однократність, нерозривний зв'язок між цими поняттями, де однократність виступає як повноцінний член опозиції. Однократність «передає кількісну характеристику дії шляхом вказівки на одиничність її виявлення» [Белашапова 2007: 84-85]. З погляду семантичної організації значення однократності є елементарним, а з погляду структурної організації – складним. Як і багатократність, однократність може бути схарактеризована за різними ознаками.

На думку Г.О. Золотової, у повідомленнях про одиничні конкретні події виражається безпосереднє сприйняття дійсності, а повідомлення про багатократні події відповідають вищому ступеню абстракції – «рівню знань» [Золотова 1973: 179-185]. У межах опозиції багатократність / однократність поняття одиничної дії є вихідним, а тому первісно зрозумілим, проте з позиції логіки поняття одиничної дії менш витлумачене й визначене, що зумовлює необхідність його детальнішого розгляду.

Значення однократності може передаватися як словом, так і реченням. Проте можливість модифікації дії в бік однократності визначається передусім семантичними властивостями вихідного дієслова або його лексико-семантичного варіанта (ЛСВ). ЛСВ трактуємо як одне зі значень мовної одиниці. «Значення дієслова може бути взагалі неспорідненим з ідеєю кратності (протиставлення ознак однократності й повторюваності є не релевантним для таких ЛСВ дієслів) ... або сумісним з кількісною характеристикою дії. У другому випадку дія в значенні дієслова може бути репрезентована як однократна ..., повторювана або невизначена з погляду кратності...» [Гайдуков 1989: 3]. До першого випадку автор зараховує дієслова типу *любити (музику), мешкати, виходити (вікна виходять у двір)* тощо; до другого – форми на зразок *сказати, написати, прийти* тощо (зі значенням однократності), *недосипати, переїдати* та інші (із семантичною ознакою узуальної повторюваності), а також *говорити, пропонувати, писати* та под. (індиферентні щодо кратності).

Важливо відзначити, що однократність може виявлятися в значенні модифікованої одиниці як основний (семантика такої одиниці відрізняється від семантики вихідного дієслова лише вказівкою на одиничність дії) або супровідний результат модифікації (коли ознака однократності перетинається з іншими семантичними ознаками, наприклад, результативністю, фазовістю тощо) [Гайдуков 1989: 3].

Однократну дію можна розглядати, з одного боку, як точкову, одноактну, а з іншого боку, як таку, що характеризується тривалістю. Точкова одноактна дія виражається в словах на зразок *махнути, відступити, вдарити* тощо, а також на рівні речення: *Відчинилися двері, і увійшов він.* Коли йдеться про тривалу однократну дію, враховується зв'язаність у семантиці дієслова ознак обмеженої тривалості та однократності дії, тобто на думку В. Г. Гайдукова, «обмежено-тривала дія на словотвірному рівні може бути репрезентована лише як однократна», на зразок *погуляти, почитати, продзвеніти* тощо [Гайдуков 1989: 4]. Ми вважаємо такий погляд на однократність і тривалість дещо неоднозначним, адже делімітативні дієслова ДВ (*погуляти, почитати*) не містять семи однократності в своєму значенні, вона може впливати лише з контексту: *Учора Остап погуляв лише один раз*, і однократність дії зумовлена лексичним показником однократності. Лінгвіст також зазначає, що тривала однократна дія може бути виражена на рівні речення на зразок *Учора на зборах він говорив цілу годину.* На нашу думку, говорити про однократність у подібних випадках можливо лише за умови вираженої опозиції однократність / багатократність, в інших випадках актуалізації семи однократності не відбувається: *Учора на зборах він говорив цілу годину, а раніше завжди мовчав.* Тобто описаний факт є одиничним у зіставленні з тим, що відбувається завжди.

О.М. Соколов, М.О. Шелякін та інші дослідники вказують на необхідність розрізняти дієслова одноактної та одиничної дії. «Одні з цих дієслів можуть позначати дії, виконувані в один прийом, інші – короткочасність, однократність. По суті, майже будь-яке дієслово ДВ може виражати цілісну у своїй завершеності дію, співвіднесену з її регулярною повторюваністю: *заговорить – заговоривать, прочитать – прочитывать* (пор.: укр. *заговорити – заговорювати, прочитати – прочитувати*). Для такого усвідомлення досить мати відповідник у вигляді дієслова багатократного значення або відповідні контекстуальні умови» [Соколов 1997: 140]. Тобто одноактна дія є одним фрагментом із серії багатоактних дій (*охнути – охати*), а однократна – самостійною дією, що здатна повторюватися (*повторити – повторювати*).

Проте уявлення про однократність може не пов'язуватися з певною кількісно-часовою характеристикою дії, а тільки із самим лексичним значенням дієслів [Гайдуков 1989: 5]. Наприклад: *насмілитися, радити – порадити, хитрити – схитрити* тощо.

Диференційними семантичними ознаками однократності є конкретна часова локалізованість та безперервність дії в межах одного періоду, який можна уявити як точку. Проте наявність цих ознак є необхідною та достатньою умовою для вираження однократності дії лише тоді, коли для дієслівної семантики є актуальним смислове протиставлення за ознакою одиничність / повторюваність. Так, у реченні *В дитстві ему нравилась эта игра* (пор.: укр. *У дитинстві йому подобалася ця гра*) дія обмежена в часі, але значення однократності не актуалізується, тому що семантика предиката не співвідноситься з ознакою повторюваності [Гайдуков 1989: 5].

Отже, категорійне значення кратності характеризується семантичним протиставленням багатократності та однократності, що й зумовлює можливість виділення кратності в окрему ФСК. Категорія кратності може бути схарактеризована за різними семантичними ознаками, проте саме наявність зазначеної опозиції є підставою для реалізації цих ознак. **Перспективним** є подальше дослідження кратності та інших аспектуальних значень і засобів їхнього вираження в різних мовах.

Література

- Белашапкова 2007: Белашапкова, Т.В. Когнитивно-дискурсивное описание категории аспектуальности в современном русском языке [Текст] / Т. В. Белашапкова. – М., 2007. – 328 с.
- Бондарко 1967: Бондарко, А.В. К проблематике функционально-семантических категорий [Текст] / А. В. Бондарко // Вопросы языкознания. – 1967. – № 2. – С. 18-31
- Бронікова 2004: Бронікова, С.А. Функціонально-семантичне поле квантитативності в сучасній українській мові [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / – Одеса, 2004. – 17 с.
- Васильев 1981: Васильев, Л.М. Семантика русского глагола. Глаголы речи, звучания и поведения [Текст] / Л. М. Васильев. – Уфа, 1981. – 71 с.
- Виноградов 1972: Виноградов, В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове) [Текст] / В. В. Виноградов. – М. : Высшая школа, 1972. – 616 с.
- Гайдуков 1989: Гайдуков, В.Г. Значение однократности действия и средства его выражения в современном русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / М., 1989. – 19 с.
- Грекова 1979: Грекова, О.К. Виды значений повторяемости и средства их выражения [Текст] / О. К. Грекова // Вестник Моск. ун-та : Сер. Филология, 1979. – № 2. – С. 37-48.
- Золотова 1973: Золотова, Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка [Текст] / Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1973. – 351 с.
- Князев 2007: Князев, Ю.П. Грамматическая семантика : Русский язык в типологической перспективе [Текст] / Ю. П. Князев. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 704 с.
- Париляк 2008: Париляк, Л.І. Структура функціонально-семантичного поля ітеративності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
- Ремчукова 1986: Ремчукова, Е.Н. Существительные с семантическим компонентом «сложное действие» в современном русском языке [Текст] / Е. Н. Ремчукова // Филологические науки. – 1986. – № 6. – С. 53-59.
- Рощина 1977: Рощина, Л.М. Способы выражения повторяемости действия в современном русском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Ташкент, 1977. – 24 с.
- Сильницкий 1973: Сильницкий, Г.Г. Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов [Текст] / Г. Г. Сильницкий // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1973. – С. 373-392.
- Соколов 1985: Соколов, О.М. Фазовое варьирование в видовых оппозициях русских глаголов [Текст] / О. М. Соколов // Филологические науки. – 1985. – № 4. – С. 46-52.
- Соколов 1997: Соколов, О.М. Основы имплицитной морфологии русского языка / О. М. Соколов. – М. : Изд-во Российского университета дружбы народов, 1997. – 204 с.
- ТФГ 1987: Теория функциональной грамматики : Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис [Текст] / Под ред. А. В. Бондарко. – Л. : 1987. – 348 с.
- ТФГ 1996: Теория функциональной грамматики: Качественность. Количественность / Отв. ред. А. В. Бондарко. – СПб. : Наука, 1996. – 264 с.
- Титаренко 1985: Титаренко, Е.Я. Повторяемость действия в системе аспектуальных категорий русского глагола : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Симферополь, 1985. – 205 с.
- Черткова 1996: Черткова, М.Ю. Грамматическая категория вида в современном русском языке [Текст] / М. Ю. Черткова. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 172 с.
- Чеснокова 1992: Чеснокова, Л.Д. Категория количества и способы её выражения в современном русском языке [Текст] / Л. Д. Чеснокова. – Таганрог, 1992. – 250 с.
- Яковлев 1975: Яковлев, В.Н. Многоактность как способ глагольного действия / В. Н. Яковлев // Научные доклады высшей школы : Филологические науки. – 1975. – № 3. – С. 97-105.

В статье освещены теоретические вопросы, связанные с определением категории кратности, выделены ее основные признаки. Кратность представлена как функционально-семантическая категория, в основе которой лежит двучленная оппозиция «однократность / многократность».

Ключевые слова: функционально-семантическая категория, кратность, оппозиция, многократность, однократность.

The article deals with the theoretical issues related to the definition of the category of frequency, its main features are highlighted. Frequency represented as a functional-semantic category, based on the binomial opposition "semelincident / frequentative".

Keywords: functional-semantic category, frequency, opposition, frequentative, semelincident.

Надійшла до редакції 17 вересня 2012 року.

Тетяна Космеда, Оксана Халіман

УДК 81'366.5

ЯВИЩЕ ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ В АСПЕКТІ ГРАМАТИКИ ОЦІНКИ (на прикладі аналізу граматичного значення минулого часу)

У статті на прикладі аналізу граматичного значення минулого часу описано способи моделювання граматичних ігрем для вираження значення оцінки. Аргументовано використання поняття «граматична прецедентність», що пов'язано з уживанням граматичних одиниць в оцінних функціях як прецедентних.

Ключові слова: оцінка, іграма, граматичне значення, минулий час, «граматична прецедентність».

У світлі сучасної лінгвістичної парадигми все більшу увагу привертають функційні особливості мови, що експлікуються в комунікативному процесі, мовленнєвій діяльності. Вивчення мови як засобу комунікативних взаємодій, аналіз механізмів функціонування мовних одиниць із урахуванням як структурно-семантичних, так і комунікативно-прагматичних особливостей, що здійснюється в соціальному контексті, дає змогу виявити прагматичні норми їх використання. Це передбачає вивчення зв'язку мови з мисленням людини, її емоційним світом, загальнолюдськими та національно-культурними цінностями.

Учені констатували, що неможливо пізнати природу й сутність значення засобами лінгвістичної семантики, залишаючись у межах статичного уявлення про мову як замкнену систему. Для цього необхідно врахувати різноманітні контексти вживання мовних знаків [Сусов 2009]. У сучасних лінгвістичних працях домінує думка про те, що неможливо пізнати сутність і природу мови без звернення до людини, людського чинника в мові. Переживши свій «прагматичний поворот», наука про мову поставила в центр дослідження саме людину як носія неповторних комунікативних смислів [Бацевич 2010].

«Прагматичний поворот» означав, що тепер у центрі уваги – жива мова в дії, в усій різноманітності її функцій і соціально-функційних варіантів. Абстрактний, ідеальний мовець поступився місцем конкретному, реальному мовцю, що здійснює своє спілкування кожного разу в новому комунікативно-прагматичному просторі. Прагматика не може не спиратися на розуміння «мови як системи засобів і правил, але вона робить акцент на комунікативних процесах і контекстуально залежних принципах використання цієї системи» в різноманітних актах мовного спілкування [Сусов 2009: 37].

У момент породження дискурсу в комунікантів наявні спільні фонові знання, що ґрунтуються на відомій співрозмовникам картині комунікативної ситуації й загальному інформаційному фонді адресата й адресанта. Наявність такого спільного фонду знань необхідна індивідові для сприйняття смислу, що є адекватним авторському задуму. Це забезпечує зокрема й сприйняття певної інформації як прецедентної.

Прецедентні феномени мовознавці почали розглядати саме в руслі прагматики. Ними можуть бути як ім'я, так і ситуація, цілий текст (див. про це: [Селіванова 2006]). Прецедентні висловлювання є актуалізаторами підтекстової інформації, що міститься у відповідних прецедентних текстах (термін Ю. Караулова) й необхідна для правильної інтерпретації авторського задуму.

Ознакою прецедентних одиниць є інтертекстуальність — «співвіднесеність одного тексту з іншими, діалогічна взаємодія текстів у процесі їх функціонування, що забезпечує прирощення смислу» [Стилистический 2003: 104]. Інтертекстуальність виявляється у використанні прецедентних текстів (Г. Слишкін): компонентів знань, позначення та зміст яких «добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти» [Селіванова 2006: 492]. Прецедентний знак може апелювати до будь-якого колективного чи мікрогрупового концепту. Прецедентними знаками стають, а не зберігаються як такі в когнітивній базі соціуму чи індивіда. Зберігаються ціннісні, значущі для життя суспільства концепти, що акумулюють пізнавальну діяльність людського розуму. Як тільки такі концепти активізуються за нових умов, матеріалізуються в нових текстах, вони стають прецедентними, як і знаки, що їх втілюють [Найдюк 2006: 55]. «При цьому не тільки автор навмисно й свідомо включає у свій текст фрагменти інших текстів, але й адресат правильно визначає авторську інтенцію й сприймає текст у його діалогічній співвіднесеності» [Стилистический 2003: 105]. У процесі використання прецедентних знаків прагматичною пресупозицією мовця для успішної комунікації є передбачення того, що відповідний концепт міститься в концептуальній системі читача чи слухача. За умови порушення цієї прагматичної пресупозиції прагматичний знак є не тільки неінформативним, але й не призводить до порозуміння комунікантів, тобто прецедентні феномени орієнтовані на адресата, що спроможний упізнати інтертекстуальне послання й адекватно розуміти авторську інтенцію.